

Негласні слідчі (розшукові) дії: поняття й сутність

Сергєєва Діана Борисівна, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, доцент кафедри правосуддя юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Різновидом слідчих (розшукових) дій є негласні слідчі (розшукові) дії, відомості про факт та методи проведення яких не підлягають розголошенню (ч. 1 ст. 246 КПК України). У науці кримінального процесуального права під негласними слідчими (розшуковими) діями розуміють заходи, що складаються з сукупності пошуково-розшукових, пізнавальних та посвідчувальних прийомів, відомості про факт та методи проведення яких не підлягають розголошенню, проводяться уповноваженим кримінальним процесуальним законом суб'єктом з метою виявлення й закріплення фактичних даних та їх джерел для отримання доказів у кримінальному провадженні та їх перевірки.

Оскільки негласні слідчі (розшукові) дії є різновидом слідчих (розшукових) дій, то їх сутнісні ознаки є тотожними, а саме: негласні слідчі (розшукові) дії є частиною процесуальних дій, що мають пошуково-розшуковий, пізнавальний та посвідчувальний характер; їх проведення передбачене та регламентоване нормами КПК; вони можуть проводитися лише уповноваженими суб'єктами; їх хід та результати фіксуються у відповідних процесуальних документах; вони проводяться з метою виявлення й закріплення фактичних даних і відомостей про їх джерела для отримання доказів у кримінальному провадженні або перевірки цих доказів. Вказівка на те, що НСРД є засобами збирання доказів сторонами кримінального провадження міститься також у ст. 93 КПК України. Так, відповідно до ч. 2 ст. 93, сторона обвинувачення здійснює збирання доказів шляхом проведення у числі інших заходів і НСРД, а сторона захисту, потерпілий здійснює збирання доказів, у тому числі, шляхом ініціювання проведення НСРД (ч. 3 ст. 93 КПК України).

Негласність, що означає “прихованість від інших, таємність” цього виду слідчих (розшукових) дій полягає у тому, що методи пізнання, що застосовуються в ході проведення негласних слідчих (розшукових) дій, не підлягають розголошенню. Зазначимо при цьому, що не підлягають розголошенню як види та сутність негласних методів отримання інформації про злочин, відомості про які становлять державну таємницю, так і факт використання в ході проведення негласних слідчих (розшукових) дій загальнонаукових методів пізнання (методи спостереження, опитування та ін. також застосовуються таємно).

У вітчизняному кримінальному судочинстві негласність дій, їх таємна спрямованість історично притаманна не процесуальній, а оперативно-розшуковій діяльності. Негласні слідчі (розшукові) дії,

передбачені главою 21 КПК України, тотожні за своєю сутністю із однойменними негласними оперативно-розшуковими заходами, передбаченими ст. 8 Закону України «Про ОРД». Вони проводяться із застосуванням тотожних методів пізнання події злочину, однаковий й режим їх проведення - негласний, таємний, інформація про факт та методи їх проведення може відноситися до інформації, що становить державну таємницю.

Проте, перелік оперативно-розшукових заходів є ширшим за відповідний перелік негласних слідчих (розшукових) дій за рахунок включення до них тих заходів, що проводяться гласно, тобто відкритими, нетаємними методами. Гласними оперативно-розшуковими заходами є, наприклад, опитування осіб, ознайомлення з документами, даними (п. 4 ч. 1 ст. 8 Закону України «Про ОРД»), відвідування жилих та інших приміщень громадян за згодою їх власників або мешканців тощо. Операції із захоплення злочинців також проводяться в переважній більшості гласно, відкрито. Негласність підготовки до такої операції не відносить цей захід до негласних, оскільки мова йде про методи й форми саме проведення заходу, а не підготовки до нього. Так, негласність, прихованість підготовки до проведення, наприклад, обшуку, не відносить цю слідчу (розшукову) дію до числа негласних. За своєю сутністю гласним оперативно-розшуковим заходам, що проводяться до початку розслідування, кореспондують гласні слідчі (розшукові) дії та інші процесуальні дії, передбачені відповідними положеннями КПК України - допит, огляд, тимчасовий доступ до речей та документів тощо. В свою чергу, негласні слідчі (розшукові) дії виокремлені у відповідний вид слідчих (розшукових) дій саме за ознакою прихованості факту й методів їх проведення.

Окрім цього, негласні слідчі (розшукові) дії та оперативно-розшукові заходи суттєво різняться за метою та завданнями, фактичними й юридичними (правовими) підставами проведення; за правовим статусом суб'єктів їх здійснення й, відповідно, за характером правовідносин, що виникають у ході їх здійснення; сферами здійснення; за процесуальним значенням отриманих результатів; за об'єктом, формами та методами відомчого контролю та прокурорського нагляду за їх здійсненням, що обумовлює їх відособленість.

Видами негласних слідчих (розшукових) дій є: а) аудіо-, відеоконтроль особи (ст. 260 КПК України); б) накладення арешту на кореспонденцію (ст.ст. 261, 262 КПК України); в) зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж (ст. 263 КПК України); г) зняття інформації з електронних інформаційних систем (ст. 264 КПК України); ґ) обстеження: публічно недоступних місць; житла чи іншого володіння особи (ст. 267 КПК України); д) установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу (ст. 268 КПК України); е) спостереження: за особою, річчю або місцем (ст. 269 КПК України); є) моніторинг банківських рахунків (ст. 269-1 КПК України); ж) аудіо-, відеоконтроль місця (ст. 270 КПК України); з) контроль за вчиненням злочину у формах: 1) контрольованої поставки, 2) контрольованої та оперативної закупки, 3) спеціального слідчого експерименту, 4) імітування

обстановки злочину (ст. 271 КПК України);е) виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності чи злочинної організації (ст. 272 КПК України).

Огляд та виїмка кореспонденції не є самостійною негласною слідчою (розшуковою) дією, а є заключним етапом (стадією) накладення арешту на кореспонденцію, мета якого може бути досягнута лише у випадку послідовного провадження арешту, огляду, а в необхідних випадках, виїмки кореспонденції, що у своїй єдності складають етапи (стадії) негласної слідчої (розшукової) дії, процесуальний порядок якої закріплено у ст. ст. 261 та 262 КПК України. Підтвердженням цьому є позиція законодавця, відповідно до якої накладення арешту на кореспонденцію надає право слідчому здійснювати огляд і виїмку цієї кореспонденції (ч. 3 ст. 261 КПК України). Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ також з цього приводу зазначає, що огляд та виїмка кореспонденції не можуть проводитись без накладення арешту на неї слідчим суддею, інакше докази, отримані внаслідок проведення таких дій, мають визнаватись недопустимими (Лист Вищого спеціалізованого суду з розгляду цивільних і кримінальних справ від 05.04.2013 № 223-558/0/4-13).

Дослідження інформації, отриманої при застосуванні технічних засобів також не є самостійною негласною слідчою (розшуковою) дією, а є завершальним етапом (стадією) тих негласних слідчих (розшукових) дій, в ході проведення яких інформація, що може мати значення для кримінального провадження, фіксується за допомогою технічних засобів - зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж, зняття інформації з електронних інформаційних систем та інших. Отримання відповідної ухвали слідчого судді про дозвіл на дослідження інформації, отриманої при застосуванні технічних засобів, законодавцем не передбачено.

Використання під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій заздалегідь ідентифікованих (помічених) або несправжніх (імітаційних) засобів (ст. 273 КПК України), а також конфіденційного співробітництва (ст. 275 КПК України), негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження (ст. 274 КПК України), не є негласними слідчими (розшуковими) діями, оскільки їм не властиві всі сутнісні ознаки останніх. Ці дії не мають пошуково-розшукового, пізнавального та посвідчувального характеру, вони не є засобами отримання чи перевірки доказів у кримінальному провадженні, а є заходами, що мають лише забезпечувальний характер.